

Rondalles i filosofia

IRENE DE PUIG OLIVÉ*

GrupIREF (Institut de Recerca per l'Ensenyament de la Filosofia)

Resum: Aquesta comunicació té com a objectiu reivindicar el paper de les rondalles com a punt de partida per a la reflexió filosòfica a casa o a l'escola. La relació entre rondalles i filosofia es té en compte almenys des de tres eixos. El primer consisteix a recordar l'estreta relació entre els mites, la filosofia i els contes. La necessitat d'explicar, d'explicar-se i trobar sentit arrelada en el mite és segurament el que justifica la pervivència dels contes al llarg de generacions. El segon eix mostra que en un corpus ampli de rondalles hi trobem representades totes les branques de la filosofia. La presència de l'ètica seria segurament la vessant més evident, però també l'estètica (*La bella i la bèstia*). Igualment la filosofia del llenguatge, la filosofia del dret, la teoria del coneixement (endevinalles) i la metafísica (aparences). Un tercer eix representaria el tractament de tota mena de problemàtiques profundament humanes. Analitzades amb cura, prescindint dels aspectes anecdòtics i sense entrebancar-se en detalls arcaïtzants, ens adonem que els contes parlen de temes universals d'ahir i d'avui: l'engany, la felicitat, l'esforç, el coratge i l'astúcia, el poder, la justícia, les aparences, l'enginy, la vellesa, la fam, la salut, la vida i la mort..., i podríem seguir.

Paraules clau: Filosofia, rondalles, mite, ètica, estètica, llenguatge, coneixement, problemàtica humana.

Philosophy and Folktales

Abstract: This communication aims to highlight the role of fables as a starting point for philosophical reflection, whether at home or in school. The relationship between fairy tales and philosophy is explored through at least three main axes. The first axis recalls the deep connection between myths, philosophy, and stories. The need to explain, understand oneself, and find meaning rooted in myth is undoubtedly what has ensured the survival of stories across generations. The second axis demonstrates that within a wide corpus of fables, all branches of philosophy are represented. While ethics is the most obvious presence, there are also themes related to aesthetics (*Beauty and the Beast*), the philosophy of language, the philosophy of law, epistemology (*Riddles*), and metaphysics (appearances). The third axis addresses the treatment of deeply human problems. When carefully analyzed, disregarding the anecdotal aspects and avoiding unnecessary focus on archaic details, we realize that fairy tales address universal themes that are as relevant

* Irene de Puig s'ha dedicat a l'ensenyament establint ponts entre la filosofia i la literatura. Autora de diversos llibres i articles, ara s'ocupa del potencial reflexiu de la tradició oral. <https://irededuig.cat>

today as they were in the past: deception, happiness, effort, courage, cunning, power, justice, appearances, wit, old age, hunger, health, life, and death, among many others.

Keywords: Philosophy, Folktales, Myth, Ethics, Aesthetics, Language, Knowledge, Human Problems.

1/ Filosofia i literatura oral

A l'inici del llibre *Rondalles meravelloses i filosofia*, Josep Temporal es fa les següents preguntes: «¿És possible que les rondalles meravelloses siguin una pura ingenuïtat, desbordants de vacuitat i de candor enutjós o, si més no, de fútils mancades d'interès racional? ¿És possible que no tinguin res, de contingut antropològic i moral, que puguin interessar a la filosofia?». ¹

La resposta negativa als interrogants es desplega en sis-centes pàgines erudites. La meua aportació, més humil i pragmàtica, pretén relacionar les rondalles i la filosofia amb l'educació.

La meua pregunta seria: ¿En quin sentit les rondalles poden aportar als infants i joves una educació que els permeti acostar-se a la filosofia? O dit d'una altra manera: ¿Què hi ha de filosòfic a les rondalles que pugui servir com una iniciació a la filosofia?

Literatura i filosofia són dues manifestacions que tenen en comú fer visible l'invisible: la literatura construint una història, teixint arguments, i la filosofia transformant l'experiència de la realitat en conceptes. Totes dues formes expressives són imprescindibles per a la comprensió del món. De fet, un tema recurrent de la filosofia contemporània és com l'imaginari ens ajuda a pensar i viure el que és real.

Tradicionalment la filosofia s'ha expressat de maneres molt distintes, i majoritàriament amb suport lingüístic. Això no vol dir que altres llenguatges: pintura, escultura o música no puguin expressar idees filosòfiques. La manifestació habitual, però, i segurament que ben justificada per la seva eficàcia i economia, ha estat en forma lingüística, emprant de diverses maneres fórmules clarament literàries com ara per mitjà de mites, rondalles, faules, poemes, teatre, novel·la, assaig, etc.

Aquesta comunicació vol accentuar el paper de la tradició oral com a eina patrimonial cognitiva i afectiva de comunicació, com una manera adient per tractar no sols temes filosòfics també a la manera filosòfica.

La literatura oral és un llegat identitari cognoscitiu importantíssim per a la cultura d'una comunitat perquè conté coneixements i mostra maneres de viure. És possible que el fet de fixar aquesta transmissió oral, en el cas de les

1. Josep Temporal, *Rondalles meravelloses i filosofia*, Manacor, Edició Món de Llibres, 2014, p. 33.

rondalles a final del segle XIX, s'hagin perdut alguns elements clau de l'oralitat com ara el gest o la inflexió de la veu, però també ha servit per preservar la saviesa que contenen quant a costums i maneres de fer (els habitatges, el vestit o el menjar) de les generacions anteriors.

Crec fermament que les rondalles d'ahir són adequades (no goso dir que imprescindibles) per comprendre moltes de les coses, situacions i personatges actuals i que, com els jaciments arqueològics, ens poden dir moltes coses sobre el nostre present. Aquesta afirmació se sustenta almenys en tres grans consideracions: la relació entre mites i rondalles; els temes filosòfics que impregnen quasi tots els relats tradicionals; i la problemàtica profundament humana (d'abans i d'ara) que destil·len les rondalles.

2/ Filosofia, mites i contes

«Qui estima els mites és en certa manera filòsof»

Aristòtil *Metafísica*, 982b-983a. Madrid, Gredos, 1970, p. 14-17.

La naturalesa, per als humans primitius, era una incògnita, i la necessitat de saber els va generar moltes preguntes sobre l'origen del món, sobre els éssers que habitaven la terra i sobre tota mena de fenòmens per als quals no tenien explicació.

Amb els mites, s'intentava donar una resposta a aquesta necessitat humana, a una exigència racional i intel·ligent. La pregunta que es plantejava era racional, i en un primer moment els humans només tenien a l'abast la seva imaginació per poder respondre. I per apaivagar i alimentar la seva curiositat van idear relats fantasiosos inventant relacions, personificant els elements, humanitzant la natura: el tro com a senyal de còlera divina; el mar, el sol, la lluna i els estels foren deïficats, les muntanyes i rius eren poblats per tota mena d'esperits.

El mite sorgeix d'aquesta necessitat profunda de donar resposta a les incògnites i incerteses, ja siguin cosmològiques, morals, o existencials. Vol treure l'entrellat de les pors i les expectatives dels humans, procurant entendre el món i a si mateixos. El món de les rondalles també respon a aquestes necessitats profundes i això explicaria l'atenció acalorada i inconscient (precisament per això meravellosa) amb què els infants escolten el món encantat de les rondalles. Aquesta necessitat d'explicar, d'explicar-se i trobar sentit tan arrelada en el mite és segurament el que justifica la pervivència dels contes al llarg de generacions.

El parentiu entre filosofia i mites es fa palès en molts contes que, segons els estudiosos, provenen directament dels antics mites grecollatins, nòrdics o hindús. No es tracta de simplificacions del mite, sinó de formes entenedores de fer arribar certes narracions a les orelles de societats analfabetes mitjançant

l'oralitat; narracions de fets i situacions sense haver de recórrer als grans herois o éssers mitològics relatats per la literatura culta.

A mitjans del segle XIX, Friedrich Max Müller (1823-1900) a *Essay in comparative mythology* ve a dir que totes les rondalles són derivacions de mites solars indoeuropeus provinents de l'Índia. Interpreta el conte de la caputxeta vermella com un antic mite cosmològic: com el sol roig que aporta els seus dons a la humanitat i que és engolit en el ventre negre de la nit, és a dir, el llop. També les comparacions amb mites grecollatins han estat explorades per molts estudiosos.²

Segons Georges Dumézil (1898-1986), historiador francès, no és fàcil de dissenyar la frontera entre el mite i el conte. Potser la diferència principal és que el mite parla de qüestions existencials de la humanitat, mentre que el conte s'interessa per les passions d'un individu determinat. El mite ens parla del sagrat i acaba generant una constel·lació, una xarxa d'històries entrelaçades que anomenem *mitologia*, mentre que els contes es dispersen en relats fragmentaris i puntuals. L'antropòleg i lingüista rus Vladímir Propp (1895-1970) considera que la rondalla i el mite es diferencien més per la funció social que no pas per la forma. En conclusió, podem dir que, com els mites, les rondalles són grans mentides que expliquen grans veritats.

3/ Branques de la filosofia

«Aquells infants als quals la presentació formal de la filosofia els estava vedada, poden introduir-se en les mateixes idees estimulants, si aquestes van involucrades en el vehicle d'un conte».

M. Lipman, *Filosofia a l'escola*, Vic. Eumo Editorial, 1990, p. 70

Les rondalles, com a lectura oberta, es podien estudiar i analitzar des de distintes dimensions filosòfiques. Si és veritat, com assegura Robert Spaemann (1927-2018) que «la filosofia és una ingenuïtat institucionalitzada», podem dir que encaixa molt bé amb el món de les rondalles que presenta el món de manera naïf. Si analitzem les rondalles pel seu sentit profund i per la temàtica que tracten, hi trobem representades quasi totes les *branques de la filosofia*. La presència de l'ètica seria segurament la vessant més evident, en la representació de models i antimitos de tots els vicis i virtuts: gelosia, luxúria, avarícia, vanitat o supèrbia, gola o peresa, de valors i contravalors. Però també hi ha rondalles molt adequades per parlar de qüestions d'estètica, de filosofia del llenguatge, de filosofia del dret, de teoria del coneixement, d'antropologia i de metafísica.

2. Antònia Soler i Nicolau, *Els mites grecs a les rondalles mallorquines*, Palma de Mallorca, Menjovens, 2019.

Ètica

Josep Temporal, ja citat, mostra i exemplifica que l'articulació moral d'aquest gènere gira entorn del sistema de virtuts que exposà Aristòtil a l'Ètica a Nicòmac. Es tracta d'una moral contextual. Cada rondalla conté una moral, però no vol dir que sigui fixa i inamovible, és la moral d'aquella rondalla, que en aquell context o situació vol dir que cal ser prudent, però en un altre potser la recomanació és que cal ser agosarat. No és una moral estàndard, tradicional, conservadora i rígida. *El gat amb botes* de Perrault o *El pare Janàs* d'Amades, per exemple, contenen engany i astúcia però també risc, valentia i confiança.

Com en el cas de les dites populars, la seva eficàcia depèn de la situació. De vegades poden semblen carrinclones, o molt conservadores: «No diguis blat, fins que no sigui al sac i ben lligat»; fatalistes: «On aniràs, bou, que no llauris»; però quasi sempre hi podem trobar les antagòniques: «Qui no vulgui pols que no vagi a l'era», «Qui no arrisca no pisca». Parlem, és clar, dels contes en plural, de la tradició, d'un volum suficient de narracions en què aquesta contextualització sigui possible. Molts personatges representen una filosofia de la vida i una moralitat: hedonistes, kantians, etc.

Els contes ens parlen de valors. Per mitjà dels personatges i les accions s'il·lustren valors com la generositat, la justícia, la compassió, l'honestetat, la perseverança, la tolerància, la humilitat, la responsabilitat, entre d'altres.

Els valors personals i socials que mostren la majoria dels contes i que s'han arrossegat durant centenars, i de vegades milers d'anys, són fonamentals i, m'atreveiria a dir, que universals: la sinceritat contra la falsedat, la humilitat contra l'arrogància, la generositat contra l'enveja i la cobdícia, la prudència contra els excessos. La constància i la feina ben feta (*Els tres porquets*) és premiada, i la peresa i la precipitació són mals companys. En definitiva, guanya la bondat i la saviesa sobre la maldat i la dolenteria.

Tornant a Temporal i manllevant-li els mots: «La rondalla meravellosa és defensable perquè, en essència, “és portadora d'un contingut moral clar i contundent; perquè la forma del gènere s'adapta a la intel·ligència i a l'oralitat pròpies del pensament preoperatori al qual preferentment van adreçades, i perquè té la facultat, en conseqüència, d'exercir una funció educativa moral”».³

Filosofia del dret

«La llei és un ordre imaginari. Per tant, era normal que un dia es creués amb els contes de fades!»

Nicolas Dissaux, *Il était une fois... Analyse juridique des contes de fées*. Paris: Dalloz, 2018, p. 17

3. Josep Temporal, *Rondalles meravelloses i filosofia*, op. cit., p. 448

També podem fer una anàlisi jurídica dels contes de fades com han fet els juristes Marine Ranouil i Nicolas Dissaux.⁴ Trenta-un professors de dret mostren el desig comú de justícia que expressen les rondalles, sempre contràries a l'arbitrarietat encara que sigui amb l'ajuda de multitud de fades i intervencions sobrenaturals.

Probablement contribueix a aquesta relació el fet que molts recopiladors eren coneixedors del món del dret: Perrault era advocat al Parlament de París. Els dos germans Grimm van estudiar dret i foren influïts per Friedrich Karl von Savigny (1779-1861), fundador de l'escola de Dret alemanya. A Catalunya, un dels primers recol·lectors de rondalles, Francesc Maspons i Labrós, fou un destacat jurista.

Trobem moltes rondalles que mostren sistemes legals inadequats, que parlen de l'abús del poder, de l'arbitrarietat i les llibertats, del paper del compromís, de les promeses i el seu incompliment, de la corrupció dels jutges o la manipulació dels arguments, de càstigs extrems i punicions indegudes, discriminacions de persones o estaments: pobres o rics, nobles o plebeus. En definitiva, de justícia i injustícia. Només per il·lustrar citem unes quantes rondalles:

- Sobre judicis: *El jutge i la nena sàvia* (Ucraïna), *El jutge i la filla del pobre* (Geòrgia), *El creditor cruel i la filla sàvia del jutge* (Marroc).
- Sobre justícia: *La justícia dels muts* d'Amades.
- Sobre delictes jutjats: *Los lladres*, de Maspons i Labrós; estafadors i murris: *Pedro de Urdemalas* a l'Amèrica Llatina.
- Sobre sentències o condemnes: *El condemnat d'Amades* o *Maria i el forner avar* (Perú).

I relacionats amb el tema dels drets i els deures, podríem també establir un corpus de rondalles que il·lustressin els drets humans i els drets dels infants.

Cal remarcar que una bona colla de contes relacionats amb la filosofia del dret tenen un caire humorístic i fan paròdia i burla de les decisions dels jutges.

Estètica

Simplificant molt, establim la relació entre estètica i rondalles des de dues vessants: des de la forma i des del contingut.

Quant a la forma, podem dir que les rondalles proporcionen una experiència artística completa i enriquidora usant elements de fantasia per crear una atmosfera màgica i intrigant per als oients o lectors. El llenguatge poètic, les descripcions acurades, així com l'ús de rimes, cançonetes o repeticions

4. Marine Ranouil i Nicolas Dissaux (Dir.), *Il était une fois... Analyse juridique des contes de fées*, Paris: Dalloz, 2018.

són algunes de les eines que les rondalles utilitzen per crear una experiència estètica, emocionalment impactant. Qui no recorda la repetida cançoneta de la *Ventafocs* de l'Amades quan diu: *Potser sí, potser no, potser sí que era jo*.

O com n'és de suggeridora la profecia anunciada a *El rey durmiente en su lecho*:

Lo blanco con lo encarnado qué bien está,
como el rey que dormirá y no despertará
hasta la mañanita del Señor San Juan.

Pel que fa als continguts, depèn molt de la fidelitat o la creativitat de qui ha fet la recopilació a l'hora de plasmar la narració oral. Així, en Perrault trobem descripcions de bells vestits i joies, castells i palaus d'extrema exquisidesa i depèn també de l'habilitat en la descripció de personatges i paisatges. Però en tot cas la bellesa és un adjectiu que dona qualitat als personatges, objectes i elements dels contes, siguin palaus, cases, objectes, boscos o muntanyes.

Com ens recorda sàviament Matthew Lipman:

Els temes dels contes de fades són de tal manera bàsics per a la fantasia humana (d'infants o d'adults), que els seus orígens es perden en els de la mateixa civilització. L'amor de la bella donzella retorna a la bèstia la forma de príncep encantador, així com el bes del bell príncep desperta la bella dorment. O bé som éssers bells convençuts en el fons del nostre cor que som gripaus, o som gripaus convençuts que som uns éssers bells. Els temes són incomptables i cadascun és infinitament ric en les possibilitats que exposa a la nostra interpretació.⁵

Teoria del coneixement

Les rondalles ens presenten els personatges com a individus que afronten reptes i desafiaments que, per ser resolts, requereixen una certa forma de coneixement o intel·ligència. Molts estudiosos presenten els contes com relats de situacions que cal solucionar (buscar un remei per a una malaltia, fugir de la pobresa...) o bé la consecució d'una meta (alliberar-se, buscar la felicitat...), de manera que veuen el conte com una seqüència d'accions destinades a resoldre un conflicte perquè l'entenem com un reflex de situacions perilloses o dificultats que el o la protagonista ha de solucionar. Com un repte que ha de portar a una consecució: l'heroi o heroïna ha de marxar de casa a buscar-se la vida a causa de la pobresa com a inici de moltes rondalles i en d'altres va a la recerca d'una experiència de por perquè sap què és, *En Joan sense por*, o simplement busca fortuna.

5. Matthew Lipman, *Filosofia a l'escola*, Vic, Eumo, 1990, p. 62.

D'aquí, l'interès recent de llegir contes a través d'una mirada científica.⁶ El raonament causal i les connexions temporals que processen els oïdors d'un conte representen un esforç per comprendre l'enfilall d'accions que s'hi succeeixen.

Alguns dels contes que il·lustren la necessitat d'emprar la intel·ligència o l'enginy per resoldre situacions perilloses són protagonitzats per noïetes que, en la seva resolució, fan quedar malament els adults, i especialment els estaments opressors, com en són mostra les rondalles tipus ATU 875: *Natricafaldetes* d'Aguiló, *La filla del carboner* d'Alcover, i una bona colla d'altres contes en què l'astúcia i saviesa dels febles superen les endevinalles o proves d'enginy que els proposen.

Filosofia del llenguatge

Troblem moltes relacions entre els contes i el paper comunicatiu del llenguatge:

- El reconeixement de la capacitat persuasiva del llenguatge en les següents expressions:
 - Com paraules dolces sempre bé a l'orella cauen (*Barba d'or*, Maspons).
 - Una vegada vençut el dragó apareix «una noia formosa i guapa, i era tal el seu modo de parlar... que el príncep se'n va enamorar» (*Les tres tarongetes*, Maspons).
 - El poder de la paraula donada és també evident en molts contes. Com assenyalava Austin en parlar dels enunciats performatius: la paraula és també acció. I en donen constància una colla de sentències, com ara:
 - Ella ho ha dit, doncs ella ho farà a *Espigueta de Mill* de Maspons.
- I en la sovintejada fórmula a les rondalles mallorquines:
- Paraula de rei no pot mentir.

En un conte swahili, *Carn de llengua*, es mostra com la manca d'intercanvi verbal amb el marit provoca estralls en la personalitat de la reina, que es va pansint.

Un grup interessant i inquietant de rondalles, classificat com ATU 670, *El llenguatge dels animals*, presenta personatges que, sigui per màgia o per dons diabòlics, són capaços de comprendre el llenguatge dels animals. Aquest coneixement els dona molts avantatges, però curiosament, a diferència de la majoria dels contes, els protagonistes acaben malament. Molts d'ells venen de lluny com: *El toro*, *l'ase i el pagès* (de *Les 1001 nits*) i altres els trobem escampats per una àmplia geografia: *El rei i la seva reina inquisitiva*

6. En aquest sentit, va resultar d'allò més interessant l'exposició «Hi havia una vegada... Ciència i contes», instal·lada al Museu de Ciències Naturals de Barcelona, entre l'1 de juliol de 2022 i el 8 de maig de 2023.

(Índia), *La llengua dels animals* (Bulgària), *Els tres llenguatges* (Rússia), *El rei que va aprendre la parla dels animals* (Sri Lanka), *El mercader que coneixia el llenguatge de les bèsties* (Palestina) i molt i molts més.

Hi ha també rondalles burlesques en què un espavilat canvia les paraules per confondre la serventa per riure's de la seva ignorància i aquesta li torna la broma en una situació compromesa: *Conte del capellà que vol enganyar la criadeta* o *Xirindanga*, de Joaquim González Caturla al País Valencià.

Metafísica

En moltes rondalles, trobem qüestions metafísiques. De vegades explícites o implícites, però sovint plantegen qüestions fonamentals de l'existència, com ara la naturalesa de la realitat, la vida, la mort, l'existència de Déu, la naturalesa de l'ànima, la connexió entre el món físic i l'espiritual, etc. Alguns dels símbols o imatges de les rondalles tenen significats metafísics. Per exemple, la llum, la foscor, el camí, la clau, el laberint, entre d'altres, són elements que ens acosten a temes metafísics com la lluita entre el bé i el mal, el coneixement i la ignorància, o la cerca de la veritat.

Antropologia

Es poden relacionar les rondalles i l'antropologia des de dues perspectives: les informacions de caire antropològic que aporten els contes i el que poden descobrir els antropòlegs per mitjà dels contes.

Les rondalles reflecteixen les tradicions, les creences i els costums de les diferents cultures en què es creen i es transmeten. El menjar, l'habitatge, el vestir, els hàbits, les tradicions comunes, etc. són presents en les distintes rondalles. Aquest aspecte és molt clar en les diferents variants dels contes.

El contingut del cistell de les diverses caputxetes varia segons països i cultures, trobem pastissos, llet, mantega, formatge o pa calent a les variants franceses i alemanyes. Mantega i ous a la variant irlandesa; llaminadures, a la italiana; en una d'austriaca li porten sopa, i a la versió xinesa li porten galetes d'arròs o fruites de ginkgo.

El miler de versions de la *Ventafocs* que podem trobar entre totes les cultures tenen en comú l'ascens social d'una protagonista menystinguda, però només es redimeix casant-se amb un rei o príncep en algunes versions, en d'altres és un simple senyor, l'amo o com passa en la versió inuit, amb el cap del poblat. I tampoc perd la sabata –la sabateta de cristall només la perd en la versió de Perrault, replicada per Disney–; en moltes cultures en què les dones anaven descalces, per tant, la protagonista perd un braçalet o una altra joia.

Moltes rondalles en les seves versions des de distintes cultures i llengües ens proporcionen informació valuosa sobre les maneres de viure, les creences, les relacions i normes socials i les dinàmiques de gènere en una societat determinada.

4/ Problemàtica profundament humana

Tanmateix, però, en el fons de les rondalles —tant si són meravelloses com si són d'animals o de caràcter realista—, el que hi batega és la humanitat amb tota la seva càrrega vital, transmesa per mitjà de la paraula que emociona, que commou, que fa riure o plorar, que obre vies de coneixement i dibuixa constel·lacions de sentiments.

Caterina Valriu i Llinàs, *La rondalla*.

<https://valriu.com/caterina/wp-content/uploads/2014/10/TRADICIONARI-RONDALLA.pdf> (Data accés: 21/3/2018)

Amb les rondalles, es pot explorar què vol dir ser humà, les nostres lluites i desitjos, i les relacions entre nosaltres i amb el món que ens envolta.

Analitzades amb cura, i sense entrebancar-se en els aspectes arcaïtzants i anecdòtics, hi trobem el tractament de temes ben actuals: la bondat i la maldat, com s'ha dit, l'engany, la felicitat, l'esforç, el coratge i l'astúcia, el poder, les aparences, la vellesa, la fam, la salut, la vida i la mort, i podríem continuar. El fet que certs escenaris (castells, boscos, coves, esglésies) i oficis (ferrers, carreters, carboners, traginers, etc.) hagin pogut quedar ancorats en societats rurals i medievalitzants no desdii gens el rerefons que trobem en les accions i personatges que ens permetran penetrar en assumptes de la més estricta contemporaneïtat. Es parla de tota mena de relacions: de parella, de pares i fills, laborals, de classe; de tota mena de sentiments: amor i odi, de venjança, de superació, de solitud; de tota mena de situacions: de desigualtat, de maltractament, de migracions, de discapacitats i de l'esforç necessari per arribar al resultat desitjat.

Com s'explicaria, sinó, que hi hagi tants contes populars presents en distintes cultures i que s'han reelaborat des de cultures tan diverses. Com pot ser que trobem més de mil versions de la *Ventafocs* repartides per totes les geografies?

Temes universals i intemporals

- *Paradís perdut*. Tema freqüent i recurrent: el paradís perdut i recuperat. A partir d'una desgràcia inicial (mort, malaltia, desgràcia, pobresa sobtada...) cal recuperar el que s'ha perdut a partir de certes proves o de la bondat del o la protagonista, tal com expressa la *Ventafocs*, *Pell d'ase*, *Bella dorment*, i tants d'altres.
- *Prohibicions*. Un altre tipus de rondalles fa referència a prohibicions, a tabús, siguin restriccions físiques o de comportament: a *Barba blava* no es pot accedir a la cambra secreta; als que provenen del mite d'Eros i Psique no poden veure el rostre de l'amant: *Sa cama-rotgera* d'Alcover; *El romaní* de Maspons; *L'os blanc* de Serra i Boldú; *El geperut i la Marieta*, *El dragó de 7 caps i 7 cues* o *El príncep llangardaix* d'Amades.

- *Agraïment*. La col·laboració d'animals agraïts també és un tema sovintejats són els qui fan possible el retorn a la condició inicial: *La serp blanca* dels germans Grimm, *La princesa de la mel* de Serra i Boldú.
- *Pietat o solidaritat*. Un altre tema és el del favor que es torna en noves circumstàncies, de l'amistat i la pietat o caritat que prové del mite d'Androcles i el lleó i que trobem a *Blancaneu i Rosaroja* a *El lleó i el ratolí*.
- *Malefícis i transformacions*. Parteixen de personatges «marcats», convertits en bèsties o monstres o animals sense cap atractiu i que necessiten ajuda per esdevenir el que eren: *La bella i bèstia*, *El príncep granota* i tants d'altres que necessiten la col·laboració d'un humà per tornar a la condició inicial. Trobaríem centenars de contes sobre prínceps i princeses convertits en animals.
- *Canvis d'aparença i encantaments*. Mostren la capacitat de canviar d'aparença: un ocell, un cigne. *Els 12 germans* de Grimm.
- *Esperança*. Infants o noietes protagonistes en resolució de problemes. Entre la ingenuïtat i l'astúcia, són capaços de superar reptes per mitjà de l'esforç i l'enginy. Contes que donen esperances als qui menys recursos tenen. Pobres (pastors o llenyataires) que es casen amb princeses; filles de carboners o de moliners que es casen amb prínceps. No m'atreviria a dir que són revolucionaris, però sí en cert sentit transgressors i de ben segur optimistes.
- *Migracions*. *El camí de la fortuna*, recollit per Serra i Boldú, comença així:

«Hi havia en un poblet de la muntanya una família composta de marit i muller i tres fills.

Aquesta família era tan pobra que tot just podia menjar. Vet aquí que un dia es presentà el germà més gran davant dels seus pares i els digué:

– Mireu, pares: jo estic cansat d'estar d'aquesta manera. Tinc ganes de marxar a fer fortuna i ser ric d'una vegada.

En sentir això, els seus pares es posaren a plorar, i li digueren que sobretot no els abandonés. Mes ell, sense fer cas de plors i súpliques, se n'anà al rebost, va prendre un pa i un formatge, i va marxar».⁷

Qui no diria que és un tema d'actualitat i que representa el drama de tants i tants col·lectius?

I podríem seguir:

– La fam: *La caseta de sucre*, *El castell de les set torres* d'Amades.

– La guerra: *El comte d'Oliver* de Serra i Boldú, *Na Catalina* d'Alcover.

– La mort: *El metge carboner* d'Esteve Casaponce, *La mort enganyada* d'Amades.

7. Valeri Serra i Boldú, *Aplec de rondalles*, Barcelona: Abadia de Montserrat, 1981, p. 30.

- La malaltia: *La flor romania* d'Alcover, *La dona sàvia* d'Amades.
- Les incapacitats: cecs, sords, geperuts, tolits: *La reina manca*, *Els set sords*, *El príncep coix*, d'Amades.
- La felicitat: *Els guants de la felicitat* de Valor, o l'andalús *El Califa, el pastor y la felicidad*.

* * *

La filosofia i els contes tradicionals són dos àmbits que poden semblar diferents a primera vista, però que en realitat, com espero haver mostrat, tenen una relació estreta. En molts contes populars, es plantegen preguntes profundes sobre la vida, la mort, la felicitat, la llibertat i altres qüestions existencials que són el centre de la filosofia.

Els contes populars, doncs, són una font de riquesa per introduir els infants i joves en la reflexió i acostar-los als grans conceptes de la filosofia, ja que, mitjançant la ficció, la rondallística els ofereix l'oportunitat d'explorar l'essència de la realitat, especialment si els docents els facilitem aquest trànsit.

Bibliografia bàsica

- ALCOVER, Antoni Maria (1996) *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*. Palma de Mallorca: Moll.
- AMADES, Joan (1982) *Folklore a Catalunya*, I, Rondallística. Barcelona: Selecta.
- BERTRAN, Pau (1989) *El rondallari català*. Barcelona: Alta Fulla.
- CALVINO, Italo (1988) *Sulla fiaba*. Milano: Einaudi.
- DUMÉZIL, Georges (1977) *Mito y epopeia*. Mèxic: FCE.
- FERRE, Andreu (1982-1984) *Rondaies de Menorca*. Ciutadella: Nura (2 vols.).
- GONZÁLEZ CATURLA, Joaquim (1994) *Rondalles de l'Alacantí*. Alacant: Aguacilara.
- GRIMM, Jacob i Wilhelm (1985) *Rondalles*. Barcelona: Joventut.
- LIPMAN, Matthew (1990) *Filosofia a l'escola*. Vic: Eumo.
- LURIE, Alison (1988) *No se lo cuentes a los mayores*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- MASPONS I LABRÓS, Francesc (2010-2014) *Lo rondallaire*. Primera i segona sèrie; tercera sèrie. Valls: Cossetània.
- MULLER, Friedrich Max (1909) *Essay in comparative Mythology*. London: Routledge.
- PROPP, Vladimir (1974) *Las raíces históricas del cuento*. Barcelona: Fundamentos.
- SERRA I BOLDÚ, Valeri (1981) *Aplec de Rondalles*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or).
- SOLER I NICOLAU, Antònia (2019) *Els mites grecs a les rondalles mallorquines*. Palma de Mallorca: Menjavents.
- TEMPORAL, Josep (1998) *Galàxia Propp. Aspectes literaris i filosòfics de la rondalla meravellosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TEMPORAL, Josep (2014) *Rondalla meravellosa i filosofia*. Manacor: Edició Món de Llibres.
- VALOR, Enric (1994) *Rondalles Valencianes*. València: Edicions Bullent.